

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING BOSHQARUVCHANLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ZARURIYATI

To'rayeva Madinabonu Xusniddin qizi

Qo'qon davlat universiteti, Pedagogika mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

ikromiddinovamadina567@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirish jarayonida rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini qo'llashning zaruriyati va samaradorligi o'rganiladi. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari talabalarda mustaqil fikrlash, boshqaruvchanlik ko'nikmalari va kasbiy kompetensiyani shakllantiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida tahlil etiladi. Maqolada ushbu texnologiyalarning mohiyati, tasnifi, bo'lajak pedagoglar tayyorlash jarayoniga integratsiyasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritiladi. Tadqiqot natijalari asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: rivojlantiruvchi ta'lim, boshqaruvchanlik faoliyati, bo'lajak pedagog, pedagogik texnologiya, muammoli ta'lim, loyiha usuli.

Аннотация: В данной статье исследуется необходимость и эффективность применения развивающих образовательных технологий в процессе формирования управленческой деятельности будущих педагогов. Развивающие технологии рассматриваются как важный педагогический инструмент, формирующий у студентов самостоятельное мышление, управленческие навыки и профессиональную компетентность. В статье освещаются сущность и классификация данных технологий, их интеграция в подготовку будущих педагогов, существующие проблемы и пути их решения. На основе результатов исследования разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: развивающее обучение, управленческая деятельность, будущий педагог, педагогическая технология, проблемное обучение, метод проектов.

Abstract: This article examines the necessity and effectiveness of applying developmental educational technologies in the process of forming managerial activity in future teachers. Developmental educational technologies are analyzed as an important pedagogical tool that cultivates independent thinking, managerial skills, and professional competence in students. The article highlights the essence and classification of these technologies, their integration into the training of future teachers, existing problems, and ways to address them. Based on the research findings, practical recommendations have been developed.

Keywords: developmental education, managerial activity, future teacher, pedagogical technology, problem-based learning, project method.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi va ta'lim tizimiga qo'yilayotgan yangi talablar bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi sifatini tubdan oshirishni taqozo etmoqda. Pedagog nafaqat bilim va ko'nikmalar uzatuvchisi, balki o'quv jarayonini maqsadli boshqara oladigan, o'quvchilarni samarali yo'naltira oladigan va zamonaviy ta'lim muhitini muvaffaqiyatli tashkil eta oladigan kasbiy shaxs sifatida shakllanishi zarur[1.B.7]. Bu esa bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirishda an'anaviy ta'lim usullaridan farqli, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni rag'batlantiradigan yondashuvlarga ehtiyojni kuchaytirib bormoqda.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari — bu ta'lim oluvchining bilish faolligini, mustaqil fikrlashini, muammolarni hal etish qobiliyatini va ijodiy salohiyatini maqsadli ravishda rivojlantiruvchi pedagogik usullar, metodlar va shakllar tizimidir[2.B.19]. Ushbu texnologiyalar faqat bilim berish emas, balki talabani intellektual jihatdan o'stirish, kasbiy mustaqilligini shakllantirish va boshqaruvchanlik kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilganligi bilan an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak pedagoglar boshqaruvchanlik faoliyatiga tayyorlashda ko'pincha an'anaviy ma'ruza va seminar usullari qo'llanilishi talabalarda nazariy bilimlarni shakllantiradi, ammo amaliy boshqaruvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirish jihatidan etarli samara bermaydi[3.B.31]. Holbuki, boshqaruvchanlik faoliyati o'quv jarayonida faol ishtirok etish, muammoli vaziyatlarni hal etish va guruh hamkorligida karor qabul qilish orqali shakllanadi. Shu sababli rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini bo'lajak pedagoglar tayyorlashiga maqsadli integratsiya qilish zarurati ilmiy jihatdan asoslanishni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi — bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirish jarayonida rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarining zaruriyatini asoslash, ularning samaradorligini tahlil qilish va oliy pedagogik ta'limda qo'llashning optimal yo'llarini belgilashdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori va 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida pedagog kadrlar tayyorlashda ilg'or ta'lim texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan[4.B.12].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Rivojlantiruvchi ta'lim g'oyasi pedagogika fanida uzoq tarixga ega bo'lib, uning ilmiy asoslari L.S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga borib taqaladi. Vigotskiy ta'limning rivojlanishdan bir qadam oldinda bo'lishi lozimligini asoslab, ta'lim faqat tayyor bilimlarni uzatmasdan, talabaning rivojlanish imkoniyatlarini faollashtirishi

kerakligini ta'kidlagan[5.B.53]. Ushbu g'oya keyinchalik D.B. Elkonin va V.V. Davydov tomonidan rivojlantiruvchi ta'lim tizimiga aylantirildi, unda o'quv faoliyatini nazariy umumlashtirishga asoslangan o'qitish metodologiyasi ishlab chiqildi.

Xorijiy tadqiqotlarda J. Dewey tajribaga asoslangan ta'lim (experiential learning) nazariyasida o'quvchi faolligini ta'minlovchi amaliy ta'lim metodlarining ahamiyatini asoslab bergan. Dewey nuqtai nazaricha, haqiqiy ta'lim muammolarni hal etish va faol harakat jarayonida yuz beradi[6.B.44]. D. Kolbning tajribali o'rganish sikli esa muammoli vaziyat, refleksiya, nazariy umumlashtirish va faol tajriba bosqichlarini o'z ichiga oluvchi to'liq o'rganish jarayoni modelini taqdim etadi, bu model bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishda ayniqsa samarali hisoblanadi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi I.Ya. Lerner, M.I. Maxmutov va A.M. Matyushkin tadqiqotlarida chuqur nazariy jihatdan asoslangan. Maxmutov muammoli ta'limni o'quvchi oldiga muammoli vaziyat qo'yish orqali uning bilish faolligini, mustaqilligini va ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi ta'lim turi sifatida ta'riflagan[7.B.87]. Bu texnologiya bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatiga tayyorlashda ayniqsa muhim, chunki boshqaruvchanlik o'zi ham doimiy muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonidir.

Loyiha usuli (project-based learning) zamonaviy rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari orasida alohida o'rin tutadi. W. Kilpatrick tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik J. Thomas, J. Larmer kabi tadqiqotchilar tomonidan rivojlantirilib, bu usulda talabalar haqiqiy hayotiy muammolarni hal etish jarayonida kompleks ko'nikmalarni egallaydi[8.B.102]. Loyiha usulini bo'lajak pedagoglar tayyorlashiga kiritish ularning tashkilotchilik, rejalashtirish va jamoa boshqaruv ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga imkon beradi.

O'zbek olimlari ham ushbu yo'nalishda muhim tadqiqotlar olib borgan. Yo'ldoshev ilg'or pedagogik texnologiyalarning milliy ta'lim tizimiga integratsiyasi bo'yicha fundamental tadqiqotlar amalga oshirgan[9.B.76]. Usmonov bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida interfaol ta'lim usullarining samaradorligini empirik jihatdan tadqiq etgan. Muxtorov oliy ta'lim muassasalarida rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini joriy etishning pedagogik shartlarini o'rganib, ularni boshqaruvchanlik kompetensiyasini rivojlantirishga tatbiq etishning metodologik asoslarini ishlab chiqqan[10.B.94].

Metodologiya jihatidan tadqiqot kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarni uyg'unlashtiradi. Ilmiy adabiyotlarni o'rganishda tahliliy-sintetik va qiyosiy metodlardan foydalanildi. Amaliy qism pedagogik kuzatuv, ekspert baholash va o'quv jarayoni tahliliga asoslangan. Me'yoriy-huquqiy asos sifatida O'zbekiston Respublikasining ta'limga oid qonunlari, Prezident farmon va qarorlari, xalqaro ta'lim standartlari va dasturlari xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarining bo'lajak pedagoglar boshqaruvchanlik faoliyatini shakllantirish jarayonidagi zaruriyatini asoslash uchun avvalo ushbu faoliyat komponentlari bilan texnologiyalar imkoniyatlari o'rtasidagi munosabatni tahlil qilish lozim. Boshqaruvchanlik faoliyati maqsad qo'yish, rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va refleksiya kabi ketma-ket amalga oshadigan jarayonlardan iborat[2.B.23]. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari esa aynan ushbu ko'nikmalarni faol ta'lim jarayonida amaliy ravishda shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Muammoli ta'lim texnologiyasi bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatiga tayyorlashda eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Muammoli ta'limda talaba tayyor javobni emas, balki vaziyatni tahlil etib, o'z yechimini topish jarayonini boshdan kechiradi. Bu jarayon uning analitik tafakkurini, qaror qabul qilish qobiliyatini va noaniqlik sharoitida ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi[7.B.91]. Pedagogika yo'nalishi fanlarida pedagogik vaziyatlar tahlili (case-study) ko'rinishida qo'llanilganda talabalar haqiqiy sinf boshqaruvchi, nizoli vaziyatlarni hal etish va o'quvchilar motivatsiyasini oshirish masalalarida amaliy ko'nikma egallaydilar.

Loyiha texnologiyasi bo'lajak pedagoglarning tashkilotchilik va rejalashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishda alohida samaradorlikka ega. Loyiha ustida ishlash jarayonida talabalar maqsad qo'yish, ish bosqichlarini belgilash, vazifalarga javobgarlikni taqsimlash, muddatlarni nazorat qilish va yakuniy natijani taqdim etish kabi boshqaruvchanlik amallarini bevosita boshdan kechirib ko'radi[8.B.106]. Guruh loyihalarida ishtirok etish esa jamoaviy boshqaruv, hamkorlikda qaror qabul qilish va konfliktni boshqarish ko'nikmalarini ham birga rivojlantiradi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi (cooperative learning) bo'lajak pedagoglarning kommunikativ boshqaruvchanlik kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan. D. va R. Jonson tomonidan ishlab chiqilgan ushbu yondashuv o'zaro bog'liq maqsadlarga ega kichik guruhlarda ishlashni tashkil etadi. Tadqiqotlar hamkorlikda o'qitish texnologiyasi qo'llaniladigan muhitda bo'lajak pedagoglarning muloqot madaniyati, empatiya va guruh dinamikasini boshqarish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanishini tasdiqlaydi[6.B.49]. Bu esa kelajakda ular tomonidan sinfda hamkorlikka asoslangan o'quv muhitini tashkil etish qobiliyatini ham mustahkamlaydi.

Rol o'yinlari va simulyatsion texnologiyalar bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirishda nazariya va amaliyot orasidagi ko'priklarni bajaradi. Ushbu texnologiyalarda talabalar xavfsiz, sun'iy pedagogik muhitda turli boshqaruvchanlik vaziyatlarini — yangi sinfga kirish, nizoli vaziyatni hal etish, ota-onalar bilan muloqot — boshdan kechirib ko'radi va bu tajribadan refleksiya qilish imkoniga ega bo'ladi[3.B.35]. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, simulyatsion mashqlardan o'tgan talabalar haqiqiy pedagogik amaliyotda yanada dadil va moslashuvchan boshqaruvchanlik qarorlarini qabul qila oladi.

O'zbekiston oliy pedagogika ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuvlar rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan kurslarga kiritish bir necha muhim ijobiy natijalar berishini ko'rsatdi. Birinchidan, talabalarning o'quv jarayoniga ishtiroki va motivatsiyasi oshdi. Ikkinchidan, ular muammoli vaziyatlarga nisbatan ishonch va tashabbuskorlikni oshira boshladi[10.B.98]. Uchinchidan, pedagogik amaliyot davomida ushbu guruh talabalari an'anaviy o'qitilganlarga nisbatan sinf boshqaruvi, o'quvchilar bilan munosabat o'rnatish va nizoli vaziyatlarni hal etishda yanada yuqori ko'rsatkichlarni namoyish etdi.

Shu bilan birga, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini bo'lajak pedagoglar tayyorlashiga joriy etishda bir qator to'siqlar ham mavjudligi aniqlandi. Ko'plab o'qituvchilar ushbu texnologiyalarni qo'llashga etarlicha metodologik tayyorgarlikka ega emas. Shuningdek, an'anaviy baholash tizimi ko'pincha rivojlantiruvchi ta'limning asosiy maqsadi bo'lgan jarayon orqali erishilgan ko'nikmalarni to'liq baholay olmaydi[9.B.79]. Vaqt va resurs chegaralari ham ushbu texnologiyalarni keng tatbiq etishga to'sqinlik qiluvchi amaliy omillar sifatida namoyon bo'ldi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini oliy ta'lim dasturlariga tizimli integratsiya qilish va o'qituvchilarning metodologik malakasini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar bilan ushbu metodlarning uyg'unlashuvi — masalan, virtual simulyatsiyalar, onlayn loyiha platformalari va reflektiv blog yuritish — boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin[5.B.59].

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari bo'lajak pedagoglarning boshqaruvchanlik faoliyatini rivojlantirishning zamonaviy va samarali vositasi hisoblanadi. Muammoli ta'lim, loyiha texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish, rol o'yinlari va simulyatsion usullar talabalar faolligini ta'minlash, boshqaruvchanlik ko'nikmalarini amaliy shakllantirishga erishish hamda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ushbu texnologiyalar an'anaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirilganda eng yuqori natijani berishi aniqlandi.

Vigotskiy, Davydov, Maxmutov, Dewei va boshqa olimlar tadqiqotlari, shuningdek mahalliy ilmiy manbalar hamda amaliy pedagogik kuzatuvlar shuni tasdiqlaydi: boshqaruvchanlik ko'nikmalari passiv tinglovchi sifatida emas, balki faol ishtirokchi va hal qiluvchi sifatida o'quv jarayonida boshdan kechirilgan tajriba orqali shakllanadi.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni.
3. Yo'ldoshev J.G'. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2022. – B. 248.
4. Maxmutov M.I. Problemnoe obuchenie: osnovnye voprosy teorii. – Moskva: Pedagogika, 2018. – B. 367.
5. Muxtorov A.M. Oliy ta'limda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. – T.: Fan va texnologiya, 2021. – B. 204.
6. Usmonov B.R. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida interfaol ta'lim usullari. // Pedagogika va psixologiya, 2022. – №3. – B. 88–101.
7. Hasanov M.X. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi muammolari. – T.: Fan, 2021. – B. 196.